

<https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.06>

**ПРИВАТНІ РОЗВІДУВАЛЬНІ КОМПАНІЇ:
ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ
ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ
ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ РОЗВІДКИ**

Аналітична доповідь

Київ 2022

*При повному або частковому відтворенні матеріалів цієї публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автор:

В. О. Паливода, головний консультант відділу нових викликів центру зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень

Приватні розвідувальні компанії: іноземний досвід залучення приватного сектору до виконання завдань розвідки: аналіт. доп. / В. О. Паливода. – Київ : НІСД, 2022. – 20 с.

У сучасній системі міжнародних відносин важко собі уявити державне утворення, яке б не мало розвідувальної служби. Розвідка – це інструмент, за допомогою якого держава дізнається про своє стратегічне оточення та усвідомлює його. Відповідно, цивільні та військові розвідувальні органи зосереджуються на здобуванні, аналізуванні, використанні секретної та отриманої з відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT) інформації.

До певного часу держава прагнула зберігати за собою монопольне право на ведення розвідувальної діяльності. Проте останнім часом через низку обставин (зокрема, збільшення кількості викликів і загроз, зміни їхніх характерних особливостей) у цій специфічній сфері діяльності почало розвиватися державно-приватне партнерство як система відносин.

Упродовж першої половини 1990-х років на ринку виникають численні приватні структури, які почали надавати інформаційно-аналітичні послуги, що виходили за межі конкурентної чи т. зв. бізнес-розвідки. Такі структури в експертних колах отримали назву «приватні розвідувальні компанії» (далі – ПРК).

Довідково. Експерти інколи використовують інші терміни: «приватні розвідувально-аналітичні компанії», «контрактори», «підрядники». За приблизними даними (точної статистики не існує), у понад 50 державах світу діють близько кількох сотень ПРК.

Особливого розмаху індустрія ПРК набула внаслідок зміни підходів американського уряду до боротьби з тероризмом. За даними видання «The New York Times», у 2013 р. для «підрядників» було виділено майже 56 млрд дол., що становило 70 % від національного розвідувального бюджету США. Функції, які раніше виконували Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), Агентство національної безпеки (АНБ) та інші спецслужби, почали передавати ПРК.

Вагомою причиною залучення приватного сектору до забезпечення зовнішньої складової частини національної безпеки було те, що в економічних відносинах приватні структури переважно еластичніші та ефективніші, ніж державні. Крім того, аутсорсинг¹ давав можливість знижувати державні видатки на утримання спеціальних служб, а також вирішувати деякі чутливі питання, приховуючи безпосередню причетність держави до них.

Приватні розвідувальні компанії пропонують свої послуги не лише державним органам, а й великим корпораціям та окремим споживачам.

¹ *Аутсорсинг* – передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідяду. Це угода, за якою роботу виконують люди із зовнішньої компанії, котрі зазвичай є експертами з цього виду робіт.

Досвід Сполучених Штатів Америки

У сучасну епоху новатором у системі державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки можна вважати аналітичний центр **RAND Corporation** (Research ANd Development, RAND), заснований 1945 р. з метою налагодження співпраці між Військово-повітряними силами США та компанією «Douglas Aircraft» для конструювання літаків, ракетної техніки й супутників. У 1948 р. RAND був зареєстрований як незалежна некомерційна корпорація, яка працювала на замовлення урядових організацій і проводила дослідження з військово-технічних проблем та стратегічних аспектів національної безпеки. Її статутна мета визначена як «подальше сприяння науковим, освітнім та благодійним цілям, усе для суспільного блага та безпеки США».

У 1971 р. група математиків з RAND розробила першу, математично обґрунтовану, т. зв. «національну розвідувальну оцінку» (National Intelligence Estimates, NIE), яка містить систематизовані результати обробки розвідувальних даних, що отримані з різних джерел.

Довідково. Тепер NIE розробляє Національна рада з розвідки для федерального уряду. Це узгоджені судження всіх 18 складових частин розвідувального співтовариства США.

У сучасних умовах RAND, яку іноді називали «альтернативним ЦРУ», можна лише частково зараховувати до ПРК. Ця корпорація здійснює дослідження в усіх сферах державної політики та управління: від оборони й міжнародних відносин до освіти, охорони здоров'я, містобудівного планування та інфраструктури, транспорту, енергетики, охорони навколишнього середовища, права, демографії, зайнятості тощо. Водночас RAND підтримує тісні (за можливості неафішовані) зв'язки з розвідувальним співтовариством США, насамперед зі своїм основним замовником – ЦРУ, про що свідчить наявність відділення корпорації у Ленглі (округ Феєрфакс, Вірджинія, США).

Штат корпорації налічує майже 1700 співробітників, а її сукупний щорічний прибуток в 2019 р. оцінювався у понад 355 млн дол. Крім відділень на території США (у містах Нью-Йорку, Вашингтоні, Пітсбургу), RAND має зарубіжні відділення – у Великій Британії, Бельгії, Німеччині, Австралії та Катарі.

Серед співробітників корпорації були відомі вчені, наприклад професор Френсіс Фукуяма, та колишні політики, як-от: Державний секретар США Генрі Кіссінджер, міністр оборони і директор ЦРУ Джеймс Шлезінгер, заступник радника президента США з національної безпеки Джеймс Стейнберг, а до складу Ради директорів (правління) RAND входили колишні Державний секретар США Кондоліза Райс та міністр оборони США Дональд

Рамсфельд. До реалізації різних проєктів корпорації долучалися 30 лауреатів Нобелівської премії.

Останнім часом саме корпорацію RAND у Росії вважають розробником плану, спрямованого на «перенапруження» РФ завдяки збільшенню кількості та інтенсивності конфліктів, а також підриву привабливості режиму всередині країни та за кордоном. Однією з потенційних переваг такої стратегії є те, що вона може обтяжити Росію внутрішньополітичними проблемами, зробивши країну менш імовірною загрозою для її сусідів. Ця стратегія теж може слугувати стримуванню чи дискредитації кампаній російського впливу на західні країни.

Після розпаду Радянського Союзу, вже у нових геополітичних умовах, 1992 р. у штаті Флорида колишніми співробітниками ЦРУ була створена **СТС International Group**. Імовірно, кадровий склад групи й спричинив обмежену відкриту інформацію про цю ПРК. У короткій рекламі на вебсайті компанії зазначено, що її фахівці здатні проаналізувати ризики для корпоративних проєктів, надати допомогу в пошуку партнерів за кордоном, здобути розвідувальні дані, потрібні клієнтам для прийняття того чи того рішення, а в разі необхідності – забезпечити безпеку замовника. Штат компанії налічує від 50 до 200 співробітників.

Однією з найбільш відомих та авторитетних ПРК є **Strategic Forecasting, Inc. (Stratfor)**, заснована 1996 р. політологом Джорджем Фрідманом.

Довідково. Дж. Фрідман народився 1949 р. в м. Будапешті (Угорщина) у єврейській сім'ї, яка пережила Голокост. Його батько походив із м. Мукачева. На початку 1980-х років Дж. Фрідман почав проводити дослідження з проблематики радянсько-американських відносин. У 1994 р. при Університеті штату Луїзіана він заснував Центр геополітичних досліджень, який спеціалізувався на стратегічному прогнозуванні. Протягом 1996–2015 рр. – очолював Stratfor.

Спочатку на сайті цієї ПРК доступ до матеріалів був безкоштовним. Продавати свою продукцію Stratfor почала з 1999 р., коли здобула репутацію серйозної аналітичної структури. Саме тоді компанія започаткувала проєкт «Kosovo Crisis Center», де, випереджаючи випуски новин, публікувала, як потім виявилось, точні дані про ситуацію в Косово. На матеріали Stratfor стали посилалися авторитетні ЗМІ, зокрема CNN, Bloomberg, Associated Press, Reuters, The New York Times, Time та BBC. Залишивши певний сегмент інформації у відкритому доступі, Stratfor почала брати замовлення від приватних клієнтів та організацій на ексклюзивну аналітику (за деякими даними, на той час річна передплата для приватних клієнтів коштувала 40 тис. дол.). У 2001 р. газета «Barron's» назвала Stratfor «тіньовим ЦРУ». Поступово за своєю впливовістю серед корпорацій і державних організацій та популярністю серед журналістів ця ПРК витіснила RAND.

На думку експертів, принципова відмінність Stratfor від RAND полягає в тому, що Stratfor:

- створила загальносвітову агентурну мережу, яка, на відміну від розвідувальної мережі ЦРУ, є напівпублічною;
- зорієнтована насамперед на корпорації та корпоративний підхід;
- бере до уваги передусім інформаційні, символічні та віртуальні стратегії корпорацій і держав як корпорацій, а не індустріальні чи військові в їх архаїчному розумінні;
- контактує з креативним класом по всьому світу, а представники цього класу, зокрема журналісти, стають агентами цієї ПРК в усіх країнах світу.

Співробітники Stratfor збирають та аналізують інформацію про події у світі, акцентуючи на безпекових питаннях та геополітичних ризиках. Інформацію вони отримують не лише зі ЗМІ та інших відкритих джерел, а й зі своїх власних джерел. Фактично – це агентурна розвідка (Human Intelligence, HUMINT).

На підставі зібраних відомостей аналітики Stratfor складають економічні та геополітичні прогнози. Продукція компанії розповсюджується переважно за індивідуальною передплатою. Найбільш повною і всеосяжною є серія «Premium». Інші сервіси, наприклад Global Vantage, призначені для комерційних та урядових структур США й інших країн (список клієнтів ПРК – конфіденційний). Ці сервіси містять додаткові опції, зокрема є можливість надіслати фахівцям компанії запит і отримати на нього відповідь протягом 24 годин.

Штат компанії налічує близько 100 співробітників, а її чистий прибуток у 2021 р. оцінювався в 10 млн дол. США.

Крім дослідників різних наукових галузей, Stratfor залучає до роботи експертів з відповідним практичним досвідом. Так, у 2004–2020 рр. віцепрезидентом компанії з питань антитероризму та корпоративної безпеки був Фред Бартон, колишній співробітник Секретної служби США, а пізніше – заступник начальника відділу боротьби з тероризмом Служби дипломатичної безпеки Державного департаменту США. У 2013–2018 рр. віцепрезидентом з питань митної розвідки був Брет Бойд, колишній офіцер Командування спеціальних операцій США.

Stratfor, що виконувала замовлення державних органів (включно зі спецслужбами) і корпорацій, сама стала об'єктом розвідувального інтересу з боку Росії. Коли в 2010 р. у США була викрита мережа із десяти співробітників нелегальної розвідки Служби зовнішньої розвідки РФ, з'ясувалося, що свого часу до ПРК звертався громадянин Канади Дональд Ховард Хітфілд (насправді – полковник Андрій Безруков) з проханням протестувати програмне забезпечення, яке розробила його компанія, проте

отримав відмову. Дж. Фрідман припустив, що російський розвідник, мабуть, намагався проникнути в базу даних Stratfor. А серед клієнтів ПРК була його дружина – Трейсі Лі Енн Фолі (насправді – полковник Олена Вавілова).

У 2012 р. Stratfor опинилася в центрі скандалу, організованого міжнародною організацією WikiLeaks, яку заснував австралійський журналіст Джуліан Ассанж. Він виклав у відкритому доступі понад 5 млн електронних повідомлень цієї компанії і звинуватив її у відстеженні діяльності міжнародних активістських організацій за дорученням клієнтів ПРК, зокрема компаній «The Dow Chemical Company» та «The Coca Cola Company», а також спецслужб США. У викрадених хакерами матеріалах були згадки й про контакти Stratfor з ізраїльською національною розвідслужбою Моссад. Після скандального витоку даних компанія була змушена запевняти своїх клієнтів, що посилить заходи безпеки, також запропонувала двотижневу безкоштовну підписку на нові розсилки.

Довідково. Зважаючи на напівпублічний характер агентурної мережі компанії, її часткове розкриття не призвело до великих втрат цієї мережі чи до втрати репутації ПРК. Серед джерел інформації у файлах Stratfor був згаданий Генеральний прокурор РФ Юрій Чайка, який проходив під кодом «RU101» і вважався інформатором з найвищим ступенем довіри.

Після спроби військового перевороту в липні 2016 р. турецька влада звинуватила Stratfor у допомозі заколотникам, оскільки експерти ПРК дуже швидко визначали координати літака президента Туреччини Реджепа Тайіпа Ердогана в повітрі та розміщували ці дані в інтернеті. У такий спосіб урядовий лайнер перетворився на зручну мішень для путчистів.

Варто зазначити, що події в нашій державі зацікавлювали й продовжують цікавити експертів ПРК. У статті «Україна: на межі імперій» (2010) Дж. Фрідман писав: «Жодна європейська країна не страждала в 20-му сторіччі більш за Україну. З 1914 р. до 1945 р. Україна була такою близькою до пекла, як тільки лише можна наблизитися в цьому житті». Після тимчасової окупації Росією Криму та розв'язання нею збройного конфлікту на Донбасі в публікаціях Stratfor розглядалися можливі сценарії майбутніх військових операцій РФ на території України. Згідно з висновком ПРК, російська армія на той час теоретично була спроможною здійснити будь-який із варіантів, але жоден із них не забезпечив би досягнення мети раціонально обмеженими силами та засобами.

У серпні 2015 р. Дж. Фрідман заявив, що Росія врешті не така сильна, якою її вважали, а аналітики ФСБ прораховувалися в прогнозуванні рівня проросійських настроїв в Україні та ймовірності їх посилення з початком вторгнення російських військ. Насправді рівень таких настроїв виявився значно нижчим, а кількість прибічників РФ після вторгнення зменшилася. Тоді ж експерти Stratfor висловлювали передбачення, що конфлікт між Росією та Україною залишатиметься у фокусі уваги міжнародного

співтовариства протягом найближчих кількох років, а РФ проіснує у своєму нинішньому вигляді приблизно до 2025 р. Помітне ослаблення влади федерального центру призведе до неформального, а потім і формального роздроблення Росії.

Висновки Stratfor щодо військової могутності Росії та прорахунків аналітиків її спецслужб залишилися актуальними й у 2022 р., тому викликає здивування, чому Кремль не взяв їх до уваги, готуючи нове широкомасштабне воєнне вторгнення в Україну.

У 2015 р. Дж. Фрідман став засновником і керівником нової ПРК *Geopolitical Futures* (GPF). Аналіз відкритих публікацій компанії та висловлювань цього провідного експерта свідчить про певні зміни в його політичних симпатіях (що, можливо, й спонукало Дж. Фрідмана піти зі Stratfor), а також про непослідовність у стратегічних прогнозах. Так, у грудні 2015 р. Дж. Фрідман заявив, що в 2016 р. Росія та Україна досягнуть якоїсь угоди – формальної або неформальної – стосовно української кризи, що дозволить припинити конфлікт між двома державами. На думку керівника GPF, США та їхнім союзникам, які мають спільні кордони з РФ, цей компроміс не сподобається, проте інші країни (наприклад, Німеччина) будуть вітати «примирення» Москви та Києва. Окремі європейські держави, зосереджені на власних проблемах, узагалі поставляться до цього індиферентно.

Наступного року в одному зі своїх виступів, присвяченому прогнозам розвитку подій на планеті в найближчі роки, Дж. Фрідман наголосив, що світ повинен готуватися до війни у Східній Європі.

Деякі нові підходи Дж. Фрідмана щодо аналізу міжнародних подій припали до смаку РФ, тому в 2016 р. його книжка «Гарячі точки. Геополітика, криза та майбутнє світу» була перекладена російською мовою. Основні тези автора, які можна назвати значною мірою прокремлівськими, такі:

- Росія шукає способи забезпечення власної безпеки, а не експансії;
- Росії не потрібне відкрите домінування в регіоні, вона не прагне цього, але зацікавлена в обмеженні впливу НАТО на Сході;
- відштовхувати росіян – нерозумна політика для тих країн, які не можуть собі дозволити ворожі відносини з Росією в ситуації своєї вразливості, у ситуації, коли ЄС має менше фінансових ресурсів, ніж раніше, а американські інвестиції не несуть із собою політичного захисту;
- хотілось би, щоб ці факти були враховані в практичній діяльності дипломатичних відомств сусідніх із Росією держав, а їхні зовнішньополітичні стратегії більшою мірою ґрунтувалися на здоровому глузді, а не ідеологічних кліше, що генеруються у Вашингтоні та ліберальних мозкових трестах США та Європи;

– підхід Путіна до європейських справ радикально відрізняється від того, що було раніше: достатній контроль для захисту найважливіших національних інтересів Росії, який досягається максимально м'якими способами. Характерна риса цього підходу – особлива практичність. Це виявляється в тому, що такий підхід одночасно відповідає і комерційним інтересам російського (і не лише) бізнесу, і політичним інтересам РФ;

– єдина держава, яка теоретично могла би становити загрозу Європі, – Росія, проте вона такої загрози не несе;

– Росія та Німеччина здатні суттєво впливати на політичне майбутнє Європи та забезпечити стабільність у цьому конфліктогенному регіоні.

У травні 2000 р. була створена *The Arkin Group* (TAG). Організатори цієї ПРК – колишній заступник директора ЦРУ з оперативної діяльності Джек Девін та відомий нью-йоркський юрист Стенлі Аркін. TAG позиціонує себе як міжнародна консалтингова та розвідувальна компанія з управління політичними ризиками, що здійснюється у спосіб використання стратегічної інформації, прогностичного аналізу й даних HUMINT. У цій ПРК працюють вихідці з провідних американських університетів, колишні державні службовці з досвідом роботи в ключових урядових установах США, експерти в різних галузях – дипломатії, політики, промисловості, бізнесу, фінансів тощо.

У лютому 2009 р. список американських ПРК поповнився компанією *The Chertoff Group*, яка спеціалізується на кризових ситуаціях та управлінні політичними ризиками. Зважаючи на те, що тут працюють колишні високопоставлені співробітники спеціальних служб США, цю компанію можна визнати лідером у галузі.

Довідково. Засновниками цієї ПРК та її основними співробітниками стали колишні високопасадовці США: Майкл Чертофф, міністр внутрішньої безпеки (2005–2009); Майкл Вінсент Хейден, чотиризірковий генерал, директор АНБ (1999–2005), перший заступник директора національної розвідки (2005–2006), директор ЦРУ (2006–2009); Чед Світ, керівник штабу міністерства внутрішньої безпеки (2005–2009), колишній співробітник ЦРУ; Чарльз Аллен, заступник міністра внутрішньої безпеки з питань розвідки та аналізу (2005–2009), колишній помічник директора ЦРУ; Джей Коен, контрадмірал, заступник міністра внутрішньої безпеки з питань науки і технологій (2006–2009).

Оскільки використання ПРК у розвідувальній діяльності США мало й деякі побічні ефекти, у серпні 2009 р. в Національному прес-клубі відбулася експертна дискусія, учасники якої обговорили цю проблему з керівниками *The Chertoff Group* та *The Arkin Group*. Експертів насамперед цікавили відповіді на два запитання щодо того, чи загрожують інтересам національної безпеки та майбутньому розвідувального співтовариства така приватизація, а також проблема «переманювання» значної кількості співробітників розвідки до приватних фірм, де вони використовують свої професійні знання

та навички. Під час дискусії наводилися дані про те, що розвідувальні служби США передоручають виконувати частину своїх традиційних функцій «підрядникам», на оплату роботи яких витрачаються значні кошти, наприклад ЦРУ витрачає понад 30 % річного бюджету. Крім того, приватні розвідувальні компанії «переманили» дві третини високопоставлених співробітників Міністерства внутрішньої безпеки, які мають широкі контакти в різних колах, володіють значним професійним досвідом та знаннями про механізм роботи державних органів.

Особливо напружені дискусії точилися навколо проблеми секретних програм ЦРУ, у рамках яких, наприклад, приватна військова компанія Blackwater USA (із січня 2010 р. – Academi) 2004 р. отримала контракт на фізичну ліквідацію лідерів Аль-Каїди. За даними американських ЗМІ, метою такого кроку було виведення співробітників ЦРУ з-під можливої кримінальної відповідальності в разі провалу операції чи інших непередбачених обставин.

Учасники дискусії дійшли висновку, що дії «підрядників», яких наймають федеральні органи, повинні відповідати таким само жорстким моральним та юридичним нормам, що й дії співробітників розвідувального співтовариства.

На думку згаданого вище М. Чертоффа, вирішальним чинником під час наймання приватних компаній чи окремих осіб є їхня унікальна кваліфікація або навички, на оволодіння якими може піти багато часу. Крім того, до «підрядників» звертаються зазвичай тоді, коли виникає тимчасова потреба в знаннях і вміннях у певній сфері. У цих випадках наймання спеціалістів заощаджує час і ресурси, оскільки «підрядники» не є постійними співробітниками, їх можна легко замінити за потреби. Це особливо актуально, коли законодавці ставлять перед розвідувальним співтовариством завдання, що потребують значних витрат, але при цьому скорочують бюджет.

Як зазначив керівник The Arkin Group Дж. Девін, наприкінці 1990-х років Конгрес скоротив бюджет ЦРУ на 25 %. Це означало, що на момент терактів 11 вересня 2001 р. людські та матеріальні ресурси цього розвідувального органу були недостатні для швидкого й ефективного виконання його функцій. Задля вирішення проблеми керівництво вдалося до масового використання «підрядників». Проте їм передавалися не всі функції, відповідно, всередині ЦРУ розроблялися концепції завдань та здійснювався менеджмент і контроль за їх виконанням. Водночас Дж. Девін заперечив, що американська розвідка практикувала наймання ПРК для ліквідації терористів (принаймні за час його 32-річної служби в ЦРУ).

Довідково. Під час президентства Джеральда Форда (1974–1977) ЦРУ було заборонено здійснювати ліквідацію політичних противників із числа іноземних громадян. Пізніше, наприкінці 2002 р., президент Джордж Буш-молодший

санкціонував фізичне усунення лідерів міжнародного тероризму, якщо немає можливості захопити їх у полон. Відтоді спеціальні операції зі знищення терористів здійснювали безпосередньо сили ЦРУ за рахунок засобів управління, хоча не можна виключати, що до організації цих заходів залучалися ПРК.

Генерал М. Хейден (The Chertoff Group) закликав не проводити межу між державними органами та представниками приватного бізнесу, значна частка яких готова ризикувати без грошової винагороди, щоб допомогти забезпечувати національну безпеку. Він також наголосив, що відсутність вичерпних даних про осіб та компанії, які працюють за урядовими контрактами у сфері розвідки та безпеки, зумовлена необхідністю захисту джерел інформації. Такий підхід має бути зрозумілий, зокрема представникам ЗМІ, котрі виявляють до цього питання підвищений інтерес.

Досвід Великої Британії

Велика Британія є лідером у наданні приватних послуг розвідувального характеру на Європейському континенті. За оцінками експертів, кілька років тому бюджет галузі ПРК, розташованих лише в Лондоні (відомому як «місто шпигунів»), наближався до 20 млрд дол. США.

У квітні 2022 р. уряд Великої Британії, беручи до уваги події в Україні, поставив перед керівництвом Військової розвідки завдання щодо розширення співпраці з ПРК, які здійснюють обробку космічних знімків, одержаних за допомогою розвідувальних супутників.

Варто схарактеризувати роботу деяких відомих ПРК, що діють на теренах Великої Британії.

SCL Group (Strategic Communications Laboratories) була створена 1993 р. групою фахівців, які вивчали масову поведінку людей та способи її зміни. Про діяльність цієї ПРК стало відомо через її причетність до деяких дезінформаційних кампаній у військовій сфері та проведення акцій впливу на території Великої Британії. У подальшому SCL Group працювала насамперед у країнах, що розвиваються, де правлячі режими використовували ПРК задля маніпулювання громадською думкою. Згідно з даними вебсайту SCL Group, її співробітники «впливали» на результати виборів у Нігерії, Кенії, Маврикії, Індії, Індонезії, Філіппінах, Таїланді, Тайвані, Колумбії тощо. Також повідомляється про участь ПРК у виборчих процесах в Італії, Латвії, Албанії, Румунії та Україні.

У своєму портфоліо SCL Group стверджує, що в Україні вона почала працювати ще в 1990-ті роки і здійснила кілька проєктів. Йдеться, зокрема, про президентські вибори 2004 р. та перемогу Віктора Ющенка: «Як частина багатонаціональної команди консультантів, за допомогою сучасних досліджень та ефективних методів втручання в кампанію, SCL Group

зберегла згуртованість коаліції для забезпечення перемоги в тяжкій боротьбі».

Іноземні ЗМІ знайшли пізнішу історію співпраці цієї ПРК з Україною. Так, 2017 р. з компанією нібито була укладена угода для збирання інформації, аналізу й розроблення стратегії повернення Донбасу під контроль держави. Аналітики SCL Group дійшли висновку, що підтримка центрального уряду в цьому регіоні надзвичайно низька, а бажання мати єдину країну не асоціювалося з тодішнім керівництвом держави. У ПРК вважали, що будь-яка загальнонаціональна комунікаційна інформаційна кампанія в регіоні могла зазнати провалу, тому окремі кампанії подібного типу проводилися лише на локальному рівні для ослаблення т. зв. «ДНР/ЛНР». Звіт про діяльність у цьому напрямі SCL Group нібито передала президентові України та Міністерству оборони Великої Британії.

Cambridge Analytica (CA) була створена 2013 р. як дочірня компанія SCL Group. Ця ПРК спеціалізується на наданні консалтингових послуг у політичній сфері, використовуючи при цьому технології глибокого аналізу даних (зокрема, із соціальних мереж) для розроблення стратегічної комунікації в мережі Інтернет під час виборчих кампаній. Ці технології засновані на алгоритмах, опрацьованих співробітником Кембриджського університету Міхалом Косінським, які дозволяють складати психологічні портрети користувачів вебресурсів. За повідомленням газети «The Guardian», Cambridge Analytica сформувала глобальну мережу своїх джерел, «пустивши коріння» у 68 країнах світу.

Фахівці CA брали участь у десятках виборчих кампаній різного рівня у США, а в 2013–2017 рр. працювали в Україні у рамках згаданих вище заходів, що проводилися ПРК SCL Group.

Вважається, що саме Cambridge Analytica 2016 р. допомогла урядові переконати населення Великої Британії проголосувати на референдумі за вихід із Європейського Союзу. В опублікованому через кілька років «Звіті про Росію», підготовленому Комітетом у справах розвідки та безпеки парламенту, йшлося про факти можливого втручання РФ у референдум щодо Брекзиту. У розслідуванні фігурувала й Cambridge Analytica. Варто зазначити, що в 2017 р. до послуг цієї компанії звертався російський Сбербанк задля покращення системи оцінювання кредитоспроможності (кредитних ризиків) клієнтів.

У 2018 р. Cambridge Analytica опинилася в центрі міжнародного скандалу, коли стало відомо, що компанія незаконно отримала доступ до даних 87 млн користувачів Facebook, працюючи на президентську кампанію президента США Дональда Трампа. Крім того, британський телеканал «Channel 4» оприлюднив запис розмов з менеджерами ПРК, з яких можна дійти висновку, що співробітники CA вдаються до хабарів для дискредитації

політичних діячів. Скандал призвів до того, що мережа Facebook закрила доступ до будь-яких послуг для Cambridge Analytica.

Досвід Держави Ізраїль

У контексті дослідження інтерес становить діяльність кількох ізраїльських приватних розвідувальних компаній.

Psy-Group (попередня назва – Invor Ltd.) наприкінці 2014 р. створили ветерани спецслужб Джоель Замель, Елад Шаффер, Деніел Грін та колишній підполковник ізраїльської армії Рої Бурштейн, який очолював спеціальний підрозділ розвідки при уряді країни. Psy-Group інколи називали «приватною службою Моссад».

Ця ПРК була фінансово пов'язана з Групою компаній «Метрополь», керівником якої є російський мільйонер Михайло Сліпенчук, колишній депутат Державної думи РФ від партії «Єдина Росія». Свого часу Psy-Group надавала послуги російським олігархам Олегу Дерипасці та Дмитру Риболовлеву, заступникові керівника Служби загальної розвідки Саудівської Аравії генерал-майору Ахмеду аль-Ассірі (причетному до вбивства журналіста Джамалю Хашогджі) та корумпованому президентові Габону Алі Бонго Ондімбі. Крім того, у червні 2016 р. Дж. Замель брав участь у Петербурзькому міжнародному економічному форумі, який проводиться за участю президента РФ.

У 2016 р. ця ПРК співпрацювала з британською Cambridge Analytica під час виборчої кампанії президента США Дональда Трампа. В рамках цієї кампанії використовувались такі методи, як-от: проникнення в цільову аудиторію в соціальних мережах спеціально створених фейкових учасників; поширення оманливої інформації через вебсайти, що імітували новинні портали; дискредитація політичних опонентів завдяки організації вручення хабарів чи звинувачень у сексуальних домаганнях. Діяльність Psy-Group пізніше стала частиною розслідування ФБР та Спеціального комітету у справах розвідки Сенату щодо можливого втручання Росії в президентські вибори у США.

У 2017 р. ПРК провела кампанію з дезінформації проти українського Центру протидії корупції, спрямовану проти голови правління Віталія Шабуніна та виконавчої директорки організації Дар'ї Каленюк. Замовник кампанії невідомий.

У березні 2017 р. високопосадовці Саудівської Аравії, близькі до наслідного принца Мухаммеда бін Салмана, пропонували кільком ПРК за 2 млрд дол. організувати низку замовних убивств (зокрема, йшлося про командувача спецпідрозділом «Аль-Кудс» Корпусу стражів Ісламської революції Ірану генерала Касема Сулеймані). На зустрічі були присутні

вищезгадані заступник керівника Служби загальної розвідки Саудівської Аравії генерал-майор Ахмед аль-Ассірі та Дж. Замель, який нібито відмовився від такої пропозиції².

Наприкінці 2018 р. Дж. Замель був змушений закрити Psy-Group, натомість він залишається керівником Групи компаній «Zamel», до складу якої входять ПРК *Wikistrat*³ (напрямок діяльності: геостратегічний консалтинг з використанням методу краудсорсингу⁴), *White Knight Group*⁵ (спеціалізація: кампанії у соціальних мережах, акції впливу, управління виборчими кампаніями) та декілька інших фірм. Група також є активним інвестором у транснаціональні інфраструктурні проекти, включно зі сферою розвитку штучного інтелекту та сектором кібербезпеки (особливо для компаній Центральної та Східної Європи).

Подібні до Psy-Group методи, як-от: онлайн-управління сприйняттям, вплив через соціальні мережі, маніпулятивні кампанії, стратегічна дезінформація (наприклад, підготовка фейкових новин чи пропагандистської продукції), політичні кампанії з використанням соціальних медіа та штучного інтелекту, теж використовують інші ізраїльські ПРК – *Archimedes Group* та *Black Cube*.

За висновками експертів, тактика діяльності Archimedes Group, орієнтованої на низку африканських держав, Латинську Америку та Південно-Східну Азію, дуже нагадує тактику інформаційної війни, яку часто використовують уряди окремих країн (зокрема, Росії). Зі свого боку, Black Cube прослуховувала неурядові організації Угорщини напередодні виборчої кампанії навесні 2018 р. з метою зібрати компромат для передачі штабу прем'єр-міністра країни Віктора Орбана.

Деякі ПРК спеціалізуються на технічному забезпеченні розвідувальної діяльності. Однією з них є ізраїльсько-американська *Verint*⁶ (існує з 1994 р., штат оцінюється у 5–10 тис. співробітників), яка 2017 р. купила невелику ПРК «*Terrogence*», створену в 2005 р. колишнім офіцером контррозвідки «Шин Бет» Шаєм Арбелем. Обидві компанії активно укладають контракти з урядом США щодо забезпечення АНБ та інших спецслужб новітніми шпигунськими технологіями.

Серед таких технологій – сервіс «Face-Int», призначений для розпізнавання облич, заснований на базі даних багатьох тисяч осіб, які

² К. Сулеймані був ліквідований 3 січня 2020 р. точковим авіаударом ВПС США. За деякими даними, інформацію про місцезнаходження генерала американській стороні надала служба Моссад.

³ ПРК була заснована 2010 р. в США. У 2014–2017 рр. її директором зі стратегічного розвитку був колишній співробітник ізраїльської розвідки Шая Гершковіч.

⁴ Краудсорсинг – залучення до вирішення тих чи тих проблем щодо інноваційної виробничої діяльності широкого кола осіб для використання їхніх творчих здібностей, знань та досвіду на кшталт субпідрядної роботи на добровільних засадах із застосуванням інформаційних технологій.

⁵ Фактично ця ПРК є правонаступницею Psy-Group.

⁶ ПРК має російськомовний вебсайт.

підозрюються в протиправній діяльності. ПРК «Terrogence» активно відстежувала та збирала в інтернеті інформацію про терористів та інших осіб, які становили загрозу національній безпеці (зокрема, у сфері безпеки авіаперевезень, імміграції тощо). Джерелами таких даних називалися мережі YouTube, Facebook, а також різні відкриті та закриті форуми. У квітні 2018 р. інформація про сервіс «Face-Int» зникла із сайту Terrogence, проте можна вважати, що компанія і досі продовжує надавати такі послуги, а як джерела інформації використовує більше ресурсів, ніж офіційно було відомо.

Хоча основним напрямом діяльності Terrogence є співпраця з розвідслужбами та правоохоронними органами для боротьби з тероризмом, у профілях колишніх співробітників компанії у LinkedIn можна знайти згадки про «роботу з громадською думкою для урядових клієнтів» та використання «методів роботи в соціальних мережах для вивчення політичних та соціальних груп».

Точно невідомо, на базі якої технології сервіс «Face-Int» отримує зображення облич, але опис програми нагадує один із проєктів АНБ США, розкритий Едвардом Сноуденом у 2014 р. Ця спецслужба за три роки існування проєкту збрала 55 тис. якісних знімків розпізнаних облич. Схоже, що Terrogence порушує політику Facebook, згідно з якою заборонено використання для стеження за користувачами даних, отриманих із соціальної мережі. Не дозволяється також використання будь-яких автоматизованих методів збирання інформації, наприклад ботів.

Немає свідчень про те, що американський уряд може використовувати сервіс «Face-Int», проте відкриті дані свідчать про наявність у компанії «Terrogence» принаймні двох державних контрактів із ВМС США на загальну суму майже 150 тис. доларів. Ця сума еквівалентна річній підписці на два сервіси цієї ПРК – «Mobius» та «TGAlertS».

Довідково. Сервіс «Mobius» є добіркою матеріалів із різних соціальних мереж та платформ про останні тренди щодо вибухових пристроїв, створених терористами, та способів їх застосування, а «TGAlertS» містить оперативну інформацію про деякі важливі події, отриману співробітниками Terrogence з інтернету.

Ще одним аспектом діяльності ПРК, подібних до Terrogence, що викликає занепокоєння громадськості, є створення різних «чорних списків». У 2018 р. Verint запустила іншу програму розпізнавання облич – «FaceDetect», яка уможливорює ідентифікацію людини, незважаючи на її національність, будь-які перешкоди, старіння об'єкта, маскування, і миттєво вносить дані до реєстру осіб, які розшукуються. Основною проблемою подібних реєстрів, котрі створюють держави, є алгоритм потрапляння до них конкретних людей та сфера застосування зібраних даних.

Довідково. У лютому 2021 р. Amnesty International повідомила, що Verint надала Службі національної безпеки Південного Судану обладнання для перехоплення каналів зв'язку. Цю спецслужбу звинувачують у переслідуванні, залякуванні,

свавільному затриманні та, у деяких випадках, насильницькому зникненні, навіть убивствах політичних противників режиму. У своїй доповіді правозахисна організація заявила, що вважає дії ПРК такими, що суперечать зобов'язанням Ізраїлю захищати права людини.

Отже, на думку правозахисників, якщо й ПРК почнуть складати подібні реєстри, користуючись своїми можливостями, ситуація погіршиться.

Досвід Об'єднаних Арабських Еміратів

DarkMatter Group (DarkMatter) заснована 2014 р. в ОАЕ Фейсалом аль-Баннаї, сином генерал-майора поліції емірату Дубай. Ця ПРК позиціонує себе як компанія з кіберзахисту, але деякі експерти стверджують, що DarkMatter причетна до «наступальних» заходів (тобто зламу комп'ютерних мереж, кібернетичних атак, незаконного отримання доступу до даних в мережі Інтернеті), зокрема в інтересах уряду.

На початку 2018 р. оборот DarkMatter становив сотні мільйонів доларів. Відомо, що 80 % контрактів ПРК припадає на урядові структури ОАЕ, включно з Національним органом електронної безпеки. Ця спецслужба – аналог АНБ, створена в 2011 р. за допомогою США у відповідь на ймовірне кібершпигунство з боку Ірану.

DarkMatter поповнює свій штат, вдаючись до оголошень про роботу; у претендентів вимагає рекомендації, проте не цурається «переманювання» персоналу конкурентів. Відомо, що в цій ПРК цінуються колишні співробітники АНБ та офіцери технічних підрозділів Армії оборони Ізраїлю, річна зарплата яких сягає 1 млн дол.

Починаючи з 2016 р., DarkMatter реалізує закритий проєкт «Raven», метою якого є надання допомоги владі ОАЕ стежити за урядами інших країн, терористами та політичними противниками. Як з'ясувалось, об'єктами стеження стали громадяни США, причому до цього були причетні співробітники ПРК, які раніше працювали в американських розвідслужбах.

У січні 2020 р., на підставі матеріалів розслідування ФБР (зокрема, щодо DarkMatter), Конгрес США прийняв закон, котрий вимагає від розвідувального співтовариства щорічно оцінювати загрози національній безпеці, що можуть виникати через діяльність колишніх співробітників розвідки, які після звільнення зі служби працюють на іноземні фірми, організації та уряди. У грудні 2021 р. законодавці США закликали Міністерство фінансів і Державний департамент накладати санкції на DarkMatter, оскільки цю ПРК звинувачували в порушенні прав людини.

Висновки та рекомендації

Діяльність приватних розвідувальних компаній є вагомим чинником сучасного безпекового середовища на глобальному рівні.

З огляду на більшу еластичність у кадрових та фінансових питаннях ПРК мають суттєві переваги над державними органами в питаннях конкуренції за кращих спеціалістів.

ПРК часто випереджають спеціальні служби в створенні та використанні новітніх технологій, які застосовують у розвідувальній діяльності.

Ці організації можуть бути не лише виконавцями замовлень державних органів (включно зі спецслужбами) і корпорацій, а й набувати статусу об'єкта, що становить розвідувальний інтерес для інших країн задля отримання інформації, якою ПРК володіють.

ПРК можуть бути використані для проведення різних форм політичної боротьби (включно з організацією політичних убивств).

Росія намагається використовувати деякі ПРК у своїх цілях. Не виключено, що спецслужби РФ зверталися до послуг ПРК (зокрема, ізраїльських) перед вторгненням в Україну.

Діяльність ПРК повинна відбуватися з дотриманням вимог законодавства і перебувати під жорстким контролем з боку держави.

Україні доцільно вивчити позитивний досвід діяльності приватних розвідувальних компаній, створення яких було би можливим у разі внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Список джерел

Дацюк С. Від RAND до Stratfor і далі на майбутнє. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Dacyuk_Vid_RAND_do_Stratfor.htm

О внесении изменений в перечень сведений, отнесенных к государственной тайне, утверждённый Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 1995 г. № 1203 : Указ Президента Российской Федерации от 03.09.2018 № 506. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/43536>

Попова И. Зачем ЦРУ нанимать подрядчиков? *Голос Америки*. 2009. 20 авг. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/cia-press-club-2009-08-20-53867882/660954.html>

Россию поджигают со всех сторон по рецепту корпорации RAND. URL: <https://news.rambler.ru/other/44966280-rossiyu-podzhigayut-so-vseh-storon-po-retseptu-korporatsii-rand/>

Скандал с Facebook и Cambridge Analytica. Что мы знаем. *BBC News*. 2018. 21 March. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-43475612>

Тёмный мир Stratfor / Anadolu Agency. 2016. 01 Aug. URL: <https://www.aa.com.tr/ru/заголовки-дня/инфографика-темный-мир-stratfor/619625>

Українська розвідка тепер може отримувати високоточні супутникові знімки. *Liga.Tech*. 2022. 05 трав. URL: <https://tech.liga.net/ua/other/novosti/ukrainskaya-razvedka-teper-mojet-poluchat-vysokotochnye-sputnikovyе-snimki-ot-geosat>

«Facebook – разведывательная компания». К чему приведёт скандал с утечкой личных данных из соцсети. URL: <https://strana.news/news/131072-facebook-i-cambridge-analytica-chto-izvestno-o-krupnejshej-utechke-personalnykh-dannykh.html>

Фридман Дж. «Горячие» точки. Геополитика, кризис и будущее мира. СПб : Питер, 2016.

Щегловин Ю. Б. О взаимодействии США с ОАЭ в сфере кибербезопасности. URL: <http://www.iimes.ru/?p=56429>

A Brief History of RAND / RAND. URL: <https://www.rand.org/about/history.html>

Black Cube i były Ambassador Kanady w Izraelu / O sluzbach. 2021. 21 трав. URL: <https://osluzbach.pl/2021/05/24/black-cube-i-byly-ambasador-kanady-w-izraelu/>

Cambridge Analytica. URL: <https://cambridgeanalytica.org/>

CTC International Group. URL: <https://ctcintl.com/>

Defence Intelligence seeks stronger collaboration with the private sector / Intelligence Online. 2022. 19 April. URL: <http://surl.li/cdicx>

EU referendum: What does Russia gain from Brexit? / By Steve Rosenberg. *BBC News*. 2016. 26 June. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36629146>

Extending Russia: Competing from Advantageous Ground / RAND. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3063.html

Ex-U.S. Intelligence Officers Admit to Hacking Crimes in Work for Emiratis / By Mark Mazzetti and Adam Goldman. *The New York Times*. 2021. 14 Sept. URL: <https://www.nytimes.com/2021/09/14/us/politics/darkmatter-uae-hacks.html>

Facebook busts Israel-based campaign to disrupt elections / By Isabel Debre and Raphael Satter. *AP News*. 2019. 16 May. URL: <http://surl.li/cdsqv>

Fresh Cambridge Analytica leak «shows global manipulation is out of control». *The Guardian*. 2020. 04 Jan. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/04/cambridge-analytica-data-leak-global-election-manipulation>

Fundacja Bezpieczeństwa i Rozwoju Stratpoints. URL: <https://www.stratpoints.eu/>

Geopolitical Forecasting. URL: <https://geopoliticalfutures.com/welcome/>

Mark Zuckerberg apologises for Facebook's 'mistakes' over Cambridge Analytica. *The Guardian*. 2018. 21 March. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/21/mark-zuckerberg-response-facebook-cambridge-analytica>

Private Mossad for Hire. *The New Yorker*. 2019. 18 Feb. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2019/02/18/private-mossad-for-hire>

PsyGroup. "Donald Trump's Presidential Campaign Analysis": PsyGroup Presentation. 2018. 25 May. URL: <http://online.wsj.com/public/resources/documents/PsyGroupPresentation05-25-2018.pdf>

Ramirez Luis. London's Spy Industry Thrives in Private Sector. *VOA*. 2017. 10 Feb. URL: <https://www.voanews.com/a/london-spy-industry-private-sector/3718445.html>

Report of the Select Committee on Intelligence United States Senate on Russian active measures campaigns and interference in the 2016 U.S. Election / U.S. Senate Select Committee on Intelligence. 2020. 10 Nov. URL: https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/report_volume5.pdf

Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach. *The Guardian*. 2018. 17 March. URL: <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>

Rosen Armin. STRATFOR founder George Friedman: 'Be ready for war'. *Insider*. 2016. 8 March. URL: <https://www.businessinsider.com/stratfor-founder-george-friedman-be-ready-for-war-2016-3>

Rosenbach Eric, Peritz Aki J. The Role of Private Corporations in the Intelligence Community / Harvard Kennedy School. Belfer Center. 2009. July. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/role-private-corporations-intelligence-community>

Saudis Close to Crown Prince Discussed Killing other Enemies a Year Before Khashoggi's Death / By Mark Mazzetti, Ronen Bergman and David D. Kirkpatrick. *The New York Times*. 2018. 11 Nov. URL: <https://www.nytimes.com/2018/11/11/world/middleeast/saudi-iran-assassinations-mohammed-bin-salman.html>

Secret recordings reappear on pro-government Hungarian site. *Politiko*. URL: <https://www.politiko.eu/article/hungary-magyar-idok-black-cube-secret-recordings-re-appear-on-pro-government-hungarian-site/>

Smith Michael. Private Intelligence Companies. How the Spooks Moved in on Big Business. URL: <https://www.yumpu.com/en/document/read/6200154/private-intelligence-companies-michael-smith>

South Sudan: “These walls have ears”: The chilling effect of surveillance in South Sudan / Amnesty International. 2021. 2 Feb. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr65/3577/2021/en/>

Stedman Scott. Israeli Private Intelligence Company Under Investigation in US. *Forensic News*. 2020. 26 May. URL: <https://forensicnews.net/israeli-private-intelligence-company-under-investigation-in-us/>

Stedman Scott. Psy Group ran 2017 operation against anti-corruption activists in Ukraine. *Forensic News*. 2019. 19 May. URL: <https://forensicnews.net/psy-group-ran-2017-operation-against-anti-corruption-activists-in-ukraine/>

Strategic Communication Laboratories. In *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/SCL_Group

Stratfor: The World’s Leading Geopolitical Intelligence Platform. *Rane. Worldview*. URL: <https://worldview.stratfor.com/>

Terrogeance Global. URL: <https://terrogeance-global.com/about/>

The Arkin Group. URL: <https://thearkingroup.com/about/>

The Chertoff Group. URL: <https://www.chertoffgroup.com/about-us>

The Shadow CIA / By Jonatan R. Laing. *Barron’s Magazine*. 2021. 15 Oct. URL: <https://www.barrons.com/articles/SB1002927557434087960>

Top 10 Global Predictions for 2016 / By Ari Zoldan. *Huffpost*. 2015. 28 Dec. URL: https://www.huffpost.com/entry/top-10-global-predictions_b_8885238

Verint Israel. URL: <https://www.linkedin.com/company/verint-israel/about/>

WikiLeaks: что в переписке STRATFOR? *VOA*. 2012. 28 Feb. URL: <https://www.golosameriki.com/a/wikileaks-stratfor-2012-02-28-140678563/251137.html>